

Masová média slouží nejenom k prezentování stanovisek a názorů, ale mohou také přispět k ovlivňování veřejnosti i vývoje mezistátních vztahů. V poměru mezi Československem a Rakouskem hrály během studené války hromadné sdělovací prostředky spíše neslavnou úlohu. Zpravodajství novin, rozhlasu a televize vyvolávalo o tom „druhém“ v bilaterální relaci mnohdy negativní emoce i polemiky a působilo jako jeden z limitujících faktorů vzájemných vztahů. Československá média informovala o Rakousku podle předem připravené ideologické šablony. Zpravidla převládalo negativní zpravodajství o vývoji „buržoazní“ alpské republiky porušující závazky neutrálního státu. Naproti tomu v Rakousku existovala názorová a kritická žurnalistika. Přinášela mnohdy odlišný obraz Československa, než jaký by si přáli tamní komunističtí představitelé.¹

Předložená studie si klade za cíl přiblížit novinovou polemiku mezi Československem a Rakouskem v červnu 1971. Jedná se o sled událostí mající pro dějiny vzájemných vztahů parciální význam, nicméně podle mého názoru vystihuje příčiny chladné korektnosti československo-rakouské relace na počátku sedmdesátých let 20. století. Dochované dokumenty mi umožnily nalézt odpověď na otázku, kdo stál v pozadí formování československého stanoviska. Dosavadní odborná literatura věnovala zvolenému tématu pouze stručnou zmínku, absenteje proto jakákoli analýza příčinných souvislostí.² Studie vychází z nevydaných pramenů uložených v Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky, v Národním archivu a Rakouském státním archivu.

Nejvýznamnějším tématem bilaterální relace mezi Československem a Rakouskem v roce 1971 zůstávala stejně jako v minulých letech náhradová jednání. Byla důsledkem československých znárodňovacích a konfiskačních opatření uskutečněných po 2. světové válce. Československý stát na základě nich vyvlastnil majetek fyzických a právnických osob cizinců i zahraničních investorů, přičemž podle mezinárodního práva mohl tak učinit jen v případě poskytnutí adekvátní náhrady. Převzetí moci komunisty v Československu v únoru 1948 vnášelo do náhradových jednání aspekt vztahů mezi sovětským blokem a kapitalistickými státy.³ Klíčovým problémem se stala otázka výše náhrady a po-

¹ O vlivu mediálního zpravodajství ve vzájemných vztazích do roku 1968 pojednávají ULLMANN, Paul. *Eine schwierige Nachbarschaft. Die Geschichte der diplomatischen Beziehungen zwischen Österreich und der Tschechoslowakei von 1945–1968*. Wien, 2006, s. 66-73, 122-125, 208-218; SCHRIFFL, David. *Tote Grenze oder lebendige Nachbarschaft? Österreichisch-slowakische Beziehungen 1945–1968*. Wien, 2012, s. 155-189. K vývoji rakouských periodik po 2. světové válce KALTENBRUNNER, Andy. *Geschichte der Tagespresse und Magazine nach 1945*. In: KARMASIN, Matthias – OGGOLDER, Christian (eds.). *Österreichische Mediengeschichte, Band 2: Von Massenmedien zu sozialen Medien (1918 bis heute)*. Wiesbaden, 2019, s. 175-198.

² DOBEŠ, Adam. *Dlouhá cesta k majetkovému vyrovnání mezi Československem a Rakouskem*. In STEHLÍK, Michal – SPRENGNAGEL, Gerald M. (eds.). *Kreiského éra v Rakousku a období normalizace v ČSSR*. Praha, 2013, s. 51-52. Německá verze Týž. *Der lange Weg zum Vermögensausgleich zwischen Österreich und der Tschechoslowakei*. In SPRENGNAGEL, Gerald M. – PERZI, Niklas – STEHLÍK, Michal (eds.). *Die Ära Kreisky in Österreich und die Normalisierungsperiode in der ČSSR*. Münster, 2020, s. 96-97.

³ K širšímu kontextu těchto událostí KUKLÍK, Jan. *Znárodně Československo. Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha, 2010.

čtu osob, kterým by náležela kompenzace. Rozhovory o majetkovém vyrovnání probíhaly mezi Rakouskem a Československem s několika přestávkami od roku 1956. Představitelé alpského státu během nich rezignovali na poskytnutí finanční náhrady tzv. Novorakušanům, tedy českým a moravským Němcům odsunutým do Rakouska v letech 1945 – 1946. Od roku 1966 probíhaly diskuse výlučně na úrovni expertů s cílem nalézt způsob, jak celou záležitost posunout vpřed. Ve skutečnosti však debaty uvízly ve slepé uličce. Uzavření nebo alespoň podstatný posun k finalizaci majetkových jednání pokládaly obě strany za základní předpoklad ke zlepšení bilaterální relace. K tomu je ostatně vybízelo i uvolnění napětí mezi supervelmocemi známé pod označením *détenté*. V kontextu příprav konference o evropské bezpečnosti působila chladná československo-rakouská relace rušivě. V této souvislosti například sovětští představitelé několikrát nabádali československé a rakouské diplomaty, aby věnovali zlepšení vzájemných vztahů zvýšenou pozornost, především pak dovedli náhradová jednání do zdárného konce.⁴

Rakouská spolková vláda ústy ministra zahraničí Rudolfa Kirchschräglägera⁵ navrhovala od dubna 1970, aby dosud bezvýsledná jednání expertů nahradil dialog na úrovni delegací.⁶ Československá strana zareagovala na uvedenou iniciativu teprve počátkem roku 1971. Setkání obou delegací v Praze mezi 19. a 23. dubnem sice zpočátku nepřineslo žádný podstatný posun, nicméně nakonec přece jen došlo k průlomové události. Generální tajemník rakouského ministerstva zahraničí Walter Wodak⁷ oznámil snížení globální náhradové částky vůči Československu z dosavadních 4 na 2 miliardy šilinků.⁸ Následně pokračovaly rozhovory ve dnech 24.–28. května na půdě rakouského ministerstva zahraničí ve Vídni. Z nich vzešla

⁴ Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky, Praha, (dále AMZV), fond Teritoriální odbor-tajné, 1970–1974, (dále TO-T, 1970–1974), Rakousko, karton č. 5, složka 1, (dále sl.), č. j. 024.103/70-4, Záznam rozhovoru se s. nám. Semjonovem ve Vídni dne 15. 7. 1970, Komárek; karton č. 6, sl. 9, Telegram z Vídně 13. 4. 1971, ev. č. SP: 3498 Pk, Komárek; Österreichisches Staatsarchiv Wien, (dále ÖStA), Archiv der Republik, (dále AdR), Bundeskanzleramt/ Auswärtige Angelegenheiten, (dále BKA/AA), Sektion II-Pol., (dále II-Pol.), ČSSR, Karton Nr. 1753, Zl. 22-Pol/70, 6. 11. 1970, Schlumberger Kirchschräglägerovi.

⁵ Rudolf Kirchschrägläger (1915–2005), původním povoláním právník a soudce. Od roku 1954 zaměstnán na Ministerstvu zahraničí na oddělení mezinárodního práva. Účastnil se jednání o Státní smlouvě, 1956–1964 vedoucí oddělení mezinárodního práva, 1963–1967 vedoucí Kabinetu spolkového ministra zahraničních věcí, od 20. února 1967 do 12. 5. 1970 vyslancem v Praze, od 21. 4. 1970 do 7. 7. 1974 ministrem zahraničí, od 23. 6. 1974 do 8. 7. 1986 spolkovým prezidentem.

⁶ Národní archiv, Praha, (dále NA), Ústřední výbor, Gustáv Husák (1933) 1969–1987 (1989), (dále ÚV GH), karton č. 436, sl. 12247, č. j. 106.226/70-4, Záznam o rozhovoru vedoucího 4. t. o. s. Götze s rakouským vyslancem dr. Kirchschräglägerem dne 8. 4. 1970, 9. 4. 1970, Zimák.

⁷ Walter Wodak (1908–1974), někdejší člen ilegální Komunistické strany Rakouska, posléze Socialistické strany Rakouska, činný na vyslanectvích v Londýně a Paříži, 1953–1959 vyslancem v Bělehradě, 1964–1970, vyslancem v Moskvě, od 8. 10. 1970 do 25. 2. 1974 generální sekretář ministerstva zahraničí.

⁸ NA, ÚV GH, karton č. 434, sl. 12217, č. j. 022.447/71-4, Informace o československo-rakouských jednáních ve dnech 19.–23. dubna 1971 v Praze; fond Předsednictvo Ústředního výboru Komunistické strany Československa, 02/01, (dále f. 02/01), svazek 163, (dále sv.), archivní jednotka 243, (dále a. j.), bod 39, (dále b.), 209. schůze, 23. 4. 1971, č. j. P 209/71, zpráva Vasiľa Biľaka bez uvedení podrobností.

dohoda o brzkém pokračování dialogu, později domluvená na druhou polovinu června 1971 za účasti vládních delegací.⁹

Naděje na uzavření jedné z nejkontroverznějších kapitol vztahů mezi Československem a Rakouskem rozptýlily události spojené s XIV. sjezdem Komunistické strany Československa (KSČ). Rakouské ministerstvo zahraničí očekávalo určité komplikace v souvislosti s odezvou sjezdu v tamních médiích. Generální tajemník rezortu zahraničí Walter Wodak požádal československého vyslance ve Vídni Karla Komárka¹⁰ o benevolenci a pochopení, jestliže se v tisku objeví záporné komentáře či zprávy.¹¹

XIV. sjezd KSČ proběhl ve dnech 25.–29. 5. 1971 v dnešním Průmyslovém paláci v pražské městské části Holešovice za účasti 1 183 delegátů. Jednalo se o velkou manifestační akci a stvrzení mocenských pozic normalizačního režimu. Sjezd proběhl až po velkých stranických čistkách, během níž došlo k vyloučení nebo vyškrtnutí téměř půl milionů členů.¹² Delegáti za přítomnosti Leonida Brežněva a dalších představitelů „spřátelených“ lidově demokratických států potvrdili setrvání Gustáva Husáka ve funkci generálního tajemníka Ústředního výboru KSČ. Do hlavního mocenského centra státu a strany zvolili také neostalinyisty typu Vasiľa Biľaka, Aloise Jindry, Antonína Kapeka nebo Miloše Jakeše, kteří zde zůstali „zacementováni“ až do listopadu 1989.¹³

Rakouská média reagovala na předem připravené divadlo v Československu kriticky. Impulsem pro další sled události se stal článek „Husákův klikatý kurz vpřed“, zveřejněný 2. června 1971 v Arbeiter-Zeitung – hlavním tiskovém periodiku vládní Socialistické strany Rakouska (Sozialistische Partei Österreichs, SPÖ).¹⁴ Československý novinář a někdejší sociální demokrat Přemysl Janýr žijící v alpském státě publikoval pod pseudonymem Bohemius zamyšlení nad názorovými obraty v životě Gustáva Husáka. Připomněl, že slovenský politik patřil mezi stoupence reformního kurzu a Alexandra Dubčeka, aby posléze pod tlakem konzervativců přešel do tábora normalizátorů. Takové názorové promě-

⁹ AMZV, TO-T Rakousko, 1970–1974, karton č. 6, sl. 10, č. j. 023.034/71-4, Zpráva o majetkoprávním jednání konaném ve Vídni ve dnech 24.–28. května 1971; č. j. 023.054/71-4; Telegram z Vídně 2. 6. 1971, ev. č. SP 5405 Ku, Komárek; rukopisní instrukce vedoucího 4. teritoriálního odboru Jiřího Götze pro vyslanectví ve Vídni, 3. 6. 1971.

¹⁰ Karel Komárek (1921–1985), v diplomatických službách od roku 1964, vyslancem ve Vídni od 1. 9. 1969, od 1. 1. 1975 jmenován prvním velvyslancem ČSSR v rakouské metropoli, kde působil do září 1977.

¹¹ AMZV, TO-T Rakousko, 1970–1974, karton č. 2, Telegram z Vídně, 24. 5. 1971, ev. č. SP 5098 PK, Komárek; karton č. 6, příloha k č. j. 090/71, Záznam o přijetí u generálního sekretáře MZV dr. W. Wodaka 21. 5. 1971, 21. 5. 1971, Komárek.

¹² Mezi 1. 1. 1968 a 1. 10. 1970 zaznamenala členská základna na Slovensku úbytek 16 % a v Čechách 31 %. Srov. MAŇÁK, Jiří. Čistky v Komunistické straně Československa 1969–1970. Praha, 1997, s. 117.

¹³ XIV. Sjezd Komunistické strany Československa: Praha 25. května–29. května 1971. Praha: Svoboda, 1971.

¹⁴ Noviny Arbeiter-Zeitung založil 1889 významný sociální demokrat Viktor Adler. Již první číslo neslo podtitul „Organ der österreichischen Sozialdemokratie“. Od února 1934 do března 1938 vycházely ilegálně v Brně. Po roce 1945 obnoveny jako stranické noviny sociální demokracie. K historii Arbeiter-Zeitung srov. sumárně PELINKA, Peter – SCHEUCH, Manfred. 100 Jahre AZ. Geschichte der Arbeiter-Zeitung. Wien, 1989.

ny nebyly, podle Janýra, v Husákově životě ojedinělé. Ještě jako mladý student práv argumentoval právem Slováků na sebeurčení a za 2. světové války udržoval styky s ľudáckým režimem na Slovensku. Patřil mezi stoupence federalizace Československa, aby ji následně zatratil a přihlížel její faktické deformaci ve prospěch centralismu. G. Husák, konstatuje závěr článku, se mnohého vzdal, jen aby se dostal k moci.¹⁵

Ještě 3. června nevěnovala československá úřední místa článku zvláštní pozornost. Vyslanec Komárek pouze upozornil Waltera Wodaka na „některé pomlouvačné zprávy“ v souvislosti se sjezdem KSČ a jako příklad uvedl glosu v *Arbeiter-Zeitung* z 2. června.¹⁶ O den později 4. teritoriální odbor československého ministerstva zahraničí doporučil informovat o článku samotného Gustáva Husáka a navrhl ostře protestovat u konsenzuálně vystupujícího předsedy poslaneckého klubu SPÖ Bruno Pittermanna proti urážlivému psaní ústředního orgánu socialistické strany.¹⁷ O glose v *Arbeiter-Zeitung* informoval Gustáva Husáka ministr zahraničí Ján Marko prostřednictvím dopisu. Neskrýval v něm rozhořčení, když jej označil za propůjčování tisku k nehorázným urážkám československého čelního představitele.¹⁸ O bezprostřední reakci generálního tajemníka KSČ neexistuje dosud žádný dokument. Lze se proto jen domnívat, že souhlasil s Markovými návrhy ohledně dalšího postupu. Ministr zahraničí instruoval vyslance Karla Komárka, aby v pondělí 7. června požádal o okamžité přijetí u Bruno Pittermanna a Rudolfa Kirchschrägers. Měl přitom vyslovit „nejvyšší rozhořčení“ československých míst nad provokací vládního orgánu SPÖ a žádat veřejné distancování a omluvu. Zároveň měl naznačit souvislost mezi reakcí rakouských oficiálních míst a dalším vývojem bilaterální relace.¹⁹ Praha tedy od počátku činila na Vídeň určitou formu nátlaku. Očekávala omluvu a distancování se od článku od rakouského ministerstva zahraničí ve snaze zachovat aktuální nadějnou atmosféru ve vzájemných vztazích.

Dne 4. června 1970 mluvil vyslanec Karel Komárek s Karlem Waldbrunnerem.²⁰ Předseda Národní rady za sociální demokracii se snažil zmírnit vzniklé napětí ujištěním o snaze SPÖ rozvíjet vztahy s Československem, přispět k uvolnění napětí v mezinárodních vztazích a k svolání konference o evropské bezpečnosti. Vyslovil také přání, aby vzájemné mezistátní styky nezatěžovaly poměry v rakouském tisku.²¹ Ministr zahraničí Rudolf Kirchschräger v pondělí

¹⁵ BOHEMIUS [JANÝR, Přemysl]. Husaks Zickzackkurs vorwärts. In *Arbeiter-Zeitung* 2. 6. 1971, s. 3.

¹⁶ AMZV, TO-T Rakousko, 1970–1974, karton č. 6, Telegram z Vídně 4. 6. 1971, ev. č. SP: 5455 Ko, Komárek.

¹⁷ AMZV, TO-T Rakousko, 1970–1974, karton č. 2, součást spisu č. j. 023.071/71-4, záznam 4. teritoriálního odboru ministerstva zahraničních věcí, bez data a podpisu, 4. 6. 1971.

¹⁸ NA, ÚV GH, karton č. 435, sl. 12219, č. j. 023.071/71-4, dopis Jána Marka Gustávu Husákově, 4. 6. 1971.

¹⁹ AMZV, TO-T Rakousko, 1970–1974, karton č. 2, součást spisu č. j. 023.071/71-4, instrukce Jána Marka vyslanci Karlu Komárkovi, bez data.

²⁰ Karl Waldbrunner (1906–1980), 1945–1971 poslanec Národní rady, 1946–1956 generální sekretář SPÖ, 1949–1956 ministr dopravy a zestátněných podniků, 1959–1962 ministr dopravy a elektrifikace, 1962–1970 druhý předseda Národní rady, 1970–1971 první předseda Národní rady.

²¹ AMZV, TO-T Rakousko, 1970–1974, karton č. 2, Telegram Vídeň 7. 6. 1971, ev. č. SP: 5503 Kl., Komárek.

7. června pobýval mimo Vídeň. S poukazem na vlastní zaneprázdněnost způsobenou vystoupením v Národní radě nepřijal Komárka, a to ani po opakované urgenci. Rozhořčený vyslanec tak alespoň navštívil centrálu SPÖ ve vídeňské ulici Löwelstrasse. Přitom jej limitovaly neznalosti vnitřní struktury mezi pravomocemi předsednictva a představenstva SPÖ.²² V ústředí vládní strany hovořil vyslanec s Fritzem Marschem²³ a Karlem Czernetzem.²⁴ První ze jmenovaných hned zpočátku rozhovoru odmítl Komárkův protest; připustil možnost o celé záležitosti pouze diskutovat. Článek podle jeho názoru nebyl stanoviskem socialistů, a tudíž se nejednalo ani o provokaci, ani o urážku. Nanejvýš, poznamenal Marsch, šlo o ostrou kritiku, a proto veřejná omluva ze strany SPÖ nepřichází v úvahu. Komárek se proti interpretaci Marsche ohradil. Poukázal na možné negativní důsledky článku pro vzájemné vztahy. Následně si vzal slovo Karl Czernetz. Nejprve se přimlouval za oddělené posouzení sporů mezi stranami a mezistátních styků. Vzápětí přitvrdil. Prohlásil, že Československo by nemohlo mít vztahy se žádnou kapitalistickou zemí, jestliže by jejich rozvoj podmiňovalo způsobem psaní tisku. Ještě tentýž den mluvil Komárek s Bruno Pittermannem, který vyslance odkázal na Marsche, neboť nepatřil mezi členy předsednictva. Soukromě přislíbil promluvit o celé záležitosti se šéfredaktorem Arbeiter-Zeitung Manfredem Scheuchem.²⁵ Rakouští socialisté považovali československé požadavky za přehnané a Janýrův článek za svobodné vyjádření názoru. Nátlaku Prahy nehodlali ustoupit. Ministr Kirschschräger vyčkával. Patrně očekával opadnutí emocí a přechod na věcnější úroveň dialogu.

Reakce vedoucích představitelů SPÖ vyvolala v československém ministerstvu zahraničí rozezlení. Úředníci v Černínském paláci pokládali za nemožné, aby článek vyšel bez vědomí vedení socialistů.²⁶ Ačkoliv spojitost mezi redakcí Arbeiter-Zeitung a SPÖ byla mimo jakoukoli pochybnost, konzultaci článku o Husákovi s vedením strany není možné dodnes uspokojivě prokázat. Československé ministerstvo zahraničí chystalo odvetnou akci. Vedoucímu zahraniční rubriky Rudého práva Janu Stanovi přikázalo napsat polemický příspěvek.²⁷ Dne 9. června zveřejnil ústřední tiskový orgán KSČ článek s názvem „Klikatý kurz sousedské politiky“. Reagoval tím na „*nehorázný pamflet z pera utečence skrývajícího se za pseudonymem Bohemius, v němž jsou hrubě a urážlivě překrucována a zkreslována*

²² Představenstvo SPÖ (Parteipräsidium) zahrnovalo celkem 25 členů, předsednictvo (Parteivorstand) mělo 50 členů.

²³ Fritz Marsch (1926–2009), 1964–1970 poslanec dolnorakouského zemského sněmu, 1970–1971 člen Spolkové rady, 1971–1987 poslanec Národní rady, 1970–1987 generálním sekretářem SPÖ.

²⁴ Karl Czernetz (1910–1978), od roku 1924 člen sociální demokracie, poslanec Národní rady od listopadu 1949 do srpna 1978, 1956–1978 člen Parlamentního shromáždění Rady Evropy, 1975–1978 předseda Parlamentního shromáždění Rady Evropy, 1963–1978 šéfredaktor časopisu Zukunft, jeden z ideologů strany.

²⁵ AMZV, TO-T Rakousko, 1970–1974, karton č. 2, Telegram Vídeň 8. 6. 1971, ev. č. SP: 5551 Kl., Komárek. Manfred Scheuch (1929–2016), od roku 1963 člen redakce Arbeiter-Zeitung, 1970–1989 šéfredaktor.

²⁶ AMZV, TO-T Rakousko, 1970–1974, karton č. 2, poznámky Evžena Vacka (pracovník Ministerstva zahraničních věcí) k depeši Karla Komárka z 8. 6. 1971, 9. 6. 1971.

²⁷ AMZV, TO-T Rakousko, 1970–1974, karton č. 2, rukopisný záznam E. Vacka Jiřímu Stanovi, 8. 6. 1971, součást spisu č. j. 023.071/71-4, 8. 6. 1971.

historická fakta naší nedávné minulosti a v němž je nevybíravým a nehorázným způsobem napadána politika KSČ.“ Autor článku se zamyslel nad údajnou absencí respektu neutrálního Rakouska k vnitřním záležitostem sousedního státu, a to několik dnů po sjezdu KSČ. Vládní Arbeiter-Zeitung zveřejnil „hanebný a trapný výpotek“, který „by mohl být ozdobou jakéhokoliv vykřičeného bulvárního plátku či jiného sdělovacího odpadku“. Závěrem polemické glosy si J. Stano položil otázku, o co vlastně SPÖ šlo a jestli pokládá za vhodné „promlouvat k Československu pomocí zbankrotělých utečenců typu pana Bohemiuse či zda se jí jedná o dobré styky s československou vládou, nebo s československými utečenci“.²⁸

Na útok Rudého práva reagoval šéfredaktor Arbeiter-Zeitung Manfred Scheuch článkem „Neutralita a tisk“. Rakouskou neutralitu vymezil v souladu s oficiální státní interpretací v striktně vojenském smyslu. Podle Scheucha to ale neznamená neutralitu světového názoru a rakouského tisku. Ten považuje za svoje právo, a dokonce i povinnost kriticky posuzovat rozpory ve světě. Meřítko, podle čeho tak činí, neurčuje ani spolková vláda, ani vlády cizích států. Mezi ně patří právo na sebeurčení, demokracie a svoboda. Zda tyto principy v některém státě existují nebo nikoli, dodal Manfred Scheuch, není pro socialisty vnitřní záležitost jiné země.²⁹ O dalším postupu československých oficiálních míst rozhodla dvojice Vasil' Biľak a Ján Marko, přičemž nelze vyloučit rovněž konzultaci s Gustávem Husákem. Mělo dojít k odřeknutí plánovaných náhradových jednání, nepřijme-li rakouský ministr zahraničí do 14. června Karla Komárka.³⁰

Rudolf Kirchschräger dále vyčkával. Vyslance přijal skutečně až 14. června 1970. Obsahové rozdílly československého a rakouského záznamu nelze uspokojivým způsobem vysvětlit. Hrála v nich roli fantazie nebo spíše odlišné priority aktérů rozhovoru?³¹ Oba se shodují v Kirchschrägerově odmítnutí československého protestu vůči článku z 2. června. Ministr zahraničí poukázal na svobodu tisku v Rakousku a na skutečnost, že Arbeiter-Zeitung nevyjadřuje názor spolkové vlády. Vyslovil rovněž politování nad posledními událostmi, když doslova řekl: „Bylo by smutné, kdyby byly naše vztahy budovány na novinovém papíře.“³² Pouze zápis vyslance Komárka informuje o Kirchschrägerově zásahu v záležitostech zastavení vysílání rakouského rozhlasu v českém jazyce a znemožnění vystoupení někdejšího ředitele československé televize Jiřího Pelikána v Rakousku těsně před konáním XIV. sjezdu KSČ. Podle vlastnoručně pořízeného záznamu naznačil Kirchschräger vyslanci ochotu uklidnit vzniklou novinářskou polemiku. Bude-li Československo pokračovat v rozdmýchávání dalších emocí, lze počítat

²⁸ STANO, Jiří. Klikatý kurz sousedské politiky. In Rudé právo 9. 6. 1971, s. 2; Telegram vyslance G. Schlumbergera o článku ÖStA, AdR, BKA/AA, II-Pol., ČSSR, Karton Nr. 1767, Zl. 4321-a/71, Telegramm Prag, 9. 6. 1971, E.B.Zl. 21905, Schlumberger.

²⁹ AMZV, TO-T Rakousko, 1970-1974, karta č. 2, č. 1592/350, zpráva vyslance Komárka pro 4. teritoriální odbor Ministerstva zahraničních věcí a ÚV KSČ, 10. 6. 1971.

³⁰ AMZV, TO-T Rakousko, 1970-1974, karta č. 6, č. j. 023.249/71-4, Majetkoprávní jednání s Rakouskem-odložení, záznam 4. teritoriálního odboru ministerstva zahraničí, 15. 6. 1971.

³¹ AMZV, TO-T Rakousko, 1970-1974, karta č. 2, Telegram Vídeň 15. 6. 1971, ev. č. SP: 5743 Kl., Komárek; ÖStA, AdR, BKA/AA, II-Pol., ČSSR, Karton Nr. 1767, Zl. 113.869-Pol/71, Amtsvermerk Kirchschräger, 21. 6. 1971.

³² Cit. dle: ÖStA, AdR, BKA/AA, II-Pol., ČSSR, Karton Nr. 1767, Zl. 113.869-Pol/71, Amtsvermerk Kirchschräger, 21. 6. 1971.

s odpovídající reakcí Rakouska. Naproti tomu Komárek informoval Černínský palác o Kirchschrägerově záměru vzdát se publikování jakéhokoli stanoviska a nepokračovat tak v další polemice.³³

Veřejná omluva nebo distancování se od článku vydaného v souladu s rakouskými právními předpisy by znamenala zpochybnění svobody projevu. K tomu ani spolková vláda, ani SPÖ nechtěla přistoupit, neboť by tím mohl vzniknout nebezpečný precedens. Podobný krok by jistě propagandisticky využila opoziční Rakouská lidová strana (Österreichische Volkspartei), která v nadcházejících předčasných podzimních parlamentních volbách zamýšlela vyzvat socialisty na souboj o vítězství. Navíc Praha mohla i v budoucnu požadovat omluvu za další kritické články na adresu vnitřního vývoje Československa, čímž by měla k dispozici nátlakový argument vůči Rakousku.

Kirchschrägerova odpověď vyvolala nesouhlas jak na ministerstvu zahraničí, tak v řadách KSČ. Komárek zamýšlel sdělit odřeknutí náhradových jednání buď Waltru Wodakovi, nebo Rudolfu Kirchschrägerovi. Ani jeden z nich však vyslanec okamžitě nepřijal, a tak na základě instrukce československého ministerstva zahraničí vyhledal někoho z níže postavených představitelů Ballhausplatzu.³⁴ Dne 16. června jej v odpoledních hodinách vyslechl vedoucí politické sekce Arno Halusa.³⁵ Komárek mu oznámil přerušení kompenzačních jednání s poukazem na článek v Arbeiter-Zeitung z 2. června a následnou reakcí spolkové vlády. Halusa vyjádřil politování nad krokem československé strany a připojil poznámku o stejném názoru ministra Kirchschrägera.³⁶ Zprávu o odřeknutí jednání otiskla většina významných rakouských periodik bez komentáře. Pouze úřední deník spolkové vlády Wiener Zeitung ji uveřejnil na první straně s orámováním.³⁷

Rakouské ministerstvo zahraničí se přirozeně ptalo, v jakém smyslu byl mýněn odklad jednání o majetkových otázkách. Zda dochází k celkovému přerušení dialogu nebo se jedná o časově omezenou záležitost. Černínský palác ujistil rakouské diplomaty o připravenosti opětovně zasednout za jednací stůl, jakmile se situace uklidní. Kromě odkladu připravovaných rozhovorů přistoupil k další odvetné akci. Jako odplatu za Komárkovo přijetí Kirchschrägerem až po 10 dnech naléhání, československé ministerstvo zahraničí pro změnu odsouvalo na

³³ AMZV, TO-T Rakousko, 1970–1974, karton č. 2, Telegram Vídeň 15. 6. 1971, ev. č. SP: 5743 Kl., Komárek; ÖStA, AdR, BKA/AA, II-Pol., ČSSR, Karton Nr. 1767, Zl. 113.869-Pol/71, Amtsvermerk Kirchschräger, 21. 6. 1971. K reflexi vyslancova protestu v československém tisku srov. např. ČTK. Ostrý protest ve Vídni. In Rudé právo 16. 6. 1971, s. 1.

³⁴ AMZV, TO-T Rakousko, 1970–1974, karton č. 6, Telegram Vídeň 16. 6. 1971, ev. č. SP: 5790 Mk, Komárek, včetně rukopisných poznámek Josefa Zimáka (pracovník Ministerstva zahraničních věcí) ze dne 16. 6. 1971.

³⁵ Arno Halusa (1911–1979), ve službách Ministerstva zahraničních věcí od roku 1933, 1954–1958 vyslancem v Thajsku, 1958–1962 vyslancem v Indii, 1964–1968 vedoucí rakouské delegace u OECD v Paříži, 1968–1972 vedoucí politické sekce Ministerstva zahraničí, 1969–1972 zástupce generálního sekretáře Ministerstva zahraničí, 1972–1976 vyslanec ve Washingtonu.

³⁶ Obsahově identické sdělení o obsahu rozhovoru ÖStA, AdR, BKA/AA, II-Pol., ČSSR, Karton Nr. 1908, Zl. 113.634-6 (Pol) 71, Amtsvermerk Halusa, 16. 6. 1971; AMZV, TO-T Rakousko, 1970–1974, karton č. 6, Telegram Vídeň 17. 6. 1971, ev. č. 5821 Kl., Komárek.

³⁷ ÖStA, AdR, BKA/AA, II-Pol., ČSSR, Karton Nr. 1908, výstřížek z Wiener Zeitung 17. 6. 1971, součástí spisu ČSSR 2, 106466-6/71.

neurčito žádosti rakouského vyslance v Praze Georga Schlumbergera o rozhovor s Jánem Markem.³⁸ Dne 22. června 1971 zasedala spolková vláda. Na základě ústního referátu Rudolfa Kirchschräglera vyjádřila z jednostranného odřeknutí jednání zklamání.³⁹ Když chtěl Schlumberger tlumočit stanovisko kabinetu Bruna Kreiského, bylo mu teprve po dvou dnech čekání sděleno, že ministr Marko jej přijme nejdříve koncem měsíce. Z tohoto důvodu se rakouský vyslanec spokojil 25. června 1971 s rozhovorem s náměstkem ministra zahraničí Milanem Klusákem.⁴⁰ Srovnání rakouského a československého záznamu opětovně prozrazuje obsahové rozdíly. Pouze zápis vyslance Komárka se zmiňuje o rakouské snaze činit odpovědné za přerušení jednání výhradně Československo.⁴¹ Naproti tomu Schlumberger informoval Vídeň o konání rozhovoru ve vážné, ale nezapjaté, klidné atmosféře a apeloval na nezbytnost najít v mezistátních vztazích správný poměr mezi vůlí vlády a některými rušivými jevy.

Mediální polemika mezi Československem a Rakouskem pokračovala. Rakouský rozhlas a televize věnovaly odřeknutí náhradových jednání větší pozornost 22. června v hlavním vysílacím čase. Článek v *Arbeiter-Zeitung* o Gustávu Husákovi označily za záminku k prodlužování rozhovorů a upozornily na nezáměr oficiálních československých míst sdělit nový termín jednání. Takovýto způsob zpravodajství velmi rozeznil Karla Komárka, když jej označil za osobní urážky a navrhol ministerstvu zahraničí reagovat prostřednictvím sdělení Československé tiskové kanceláře nebo článku v *Rudém právu*.⁴²

Netrvalo dlouho a vyslancovy myšlenky se změnil v čin. K *Rudému právu* se přidala další periodika, například odborářský deník *Práce* nebo komunistický týdeník *Tvorba*. Za vrchol novinové polemiky pokládám příspěvek slovenského žurnalisty Jána Imricha zveřejněný 25. června 1971 pod názvem „Podivná neutralita“.⁴³ Článek obvinil spolkového kancléře Bruna Kreiského a další rakouské vládní představitele z podpory reformního procesu v roce 1968, označováno v normalizační rétorice za „kontrarevoluční puč“. Navíc Rakousko, psal J. Imrich, a další státy západní Evropy s otevřenou náručí vítaly různé kriminální

³⁸ AMZV, TO-T Rakousko, 1970–1974, karton č. 2, č. j. 110.437/71-4, Záznam E. Vacka, podepsaný vedoucím 4. teritoriálního odboru Ministerstva zahraničních věcí Jiřím Götzem Jánem Markovi, 23. 6. 1971.

³⁹ ÖStA, AdR, BKA/AA, II-Pol., ČSSR, Karton Nr. 1908, Abschrift. Absagung der vorgesehenen Vermögensverhandlungen mit einer Delegation aus der CSSR seitens der Regierung CSSR, součástí spisu ČSSR 2, 106466-6/71.

⁴⁰ Milan Klusák (1923–1992), na Ministerstvu zahraničí pracoval od roku 1948. Působil kromě jiného jako vyslanec u evropské úřadovny OSN v Ženevě, vedoucí Stále mise ČSSR u OSN v New Yorku. 1969–1973 jeden z náměstků ministra zahraničí, 1973–1988 ministr kultury.

⁴¹ AMZV, TO-T Rakousko, 1970–1974, karton č. 5, č. j. 010.890/71, Záznam o návštěvě rakouského vyslance dr. G. Schlumbergera u náměstka ministra zahraničních věcí dr. M. Klusáka dne 25. 6. 1971, 25. 6. 1971.

⁴² ÖStA, AdR, BKA/AA, II-Pol., ČSSR, Karton Nr. 1908, ORF-Abendjournal vom 22. Juni 1971 betreffend Vermögensverhandlungen Österreich – CSSR, součástí spisu ČSSR 2, 106466-6/71; AMZV, TO-T Rakousko, 1970–1974, karton č. 6, Telegram z Vídně, 23. 6. 1971, ev. č. SP: 5977 Pk, Komárek.

⁴³ Reprodukcí úvah Jána Imricha přináší *Rudé právo* 26. 6. 1971, s. 2, Revize neutrálního kurzu? a zpráva vyslance G. Schlumbergera o člancích ÖStA, AdR, BKA/AA, II-Pol., ČSSR, Karton Nr. 1767, Zl. 25154, Telegramm Prag, 26. 6. 1971, E. B. Zl. 22115, Schlumberger.

živly, které se dopustily protiprávního jednání na území Československa, aby později rozšířily řady západních tajných služeb. Slovenský žurnalista došel k následujícímu závěru: „Jen slepý nevidí, že Rakousko plní velmi pečlivě vůči ČSSR a dalším socialistickým zemím včetně Jugoslávie úkoly vyplývající z celkové antisocialistické politiky Západu.“ Dále článek přinášel smyšlené informace o plánu Otty Habsburského a tehdejšího ředitele rakouského rozhlasu Alfonse Dalmy⁴⁴ na odtržení Chorvatska od Jugoslávie a zřízení monarchie v čele s prvně jmenovaným. Tímto, podle Imricha, alpský stát porušuje Státní smlouvu, neboť toleruje činnost monarchistů a krajní pravice.

Rakousko nemělo zájem dále stupňovat pokračující polemiku. Vedoucí představitelé alpské republiky, včetně spolkového prezidenta Franze Jonase, chtěli „obrátit list“.⁴⁵ Rudolf Kirchschräger to dal jasně najevo 8. července v rámci interpelací na jednání Národní rady. Poslanec za Svobodnou stranu Rakouska (Freiheitliche Partei Österreichs) Tassilo Broesigke⁴⁶ položil ministrovi otázku týkající se aktuálního stavu náhradových jednání s Československem. Kirchschräger reagoval věcně. Vyjádřil zklamání nad náhlým odřeknutím rozhovorů. Zmínil argumentaci oficiálně udávanou československou stranou, aniž by k tomu připojil poznámku o záměrném protahování jednání vyslovené předtím rakouskými médii. Vzápětí vyjádřil naději v brzké pokračování rozhovorů i přání, aby mezistátní vztahy nebyly vytvářeny na základě způsobu psaní novin.⁴⁷

Závěr

Československé odřeknutí účasti na majetkových jednáních vyvolalo ve Vídni oprávněnou otázku, zda byl článek v Arbeiter-Zeitung skutečným a hlavním motivem tohoto náhlého kroku. Podle mého názoru je nezbytné rozlišit dva motivy československého jednání. Zaprvé, taktické zneužití situace. Dne 4. června sdělilo československé vyslanectví ve Vídni prostřednictvím nóty začátek pokračování náhradových jednání od 22. června. Čtyři dny poté, 8. června, potvrdil telefonicky stejnou informaci pracovník Černínského paláce. S výjimkou dvou členů měla československá delegace přicestovat do Vídně rychlíkem Vindobona z Pra-

⁴⁴ Alfons Dalma (1919–1999), žurnalista chorvatského původu. V letech 1941–1943 pracoval jako redaktor v hlavní tiskovině fašistického hnutí Ustaša Hrvatski Narod. Následně působil v pozici tiskového ataše v Berlíně a Vídni. V roce 1945 se stal zastupujícím šéfredaktorem deníku Salzburger Nachrichten. V roce 1946 přijal rakouské občanství. V letech 1953–1962 pracoval pro západoněmecké noviny Münchner Merkur. 1967–1974 ředitelem rakouského rozhlasu. Dalmova fašistická minulost se stala předmětem kritiky a vedla k jeho odvolání. Následně až do roku 1986 korespondentem ORF v Římě. K jeho osobě srov. WASSERMANN, Heinrich, P. Nachgespuckt? Einige Anmerkungen zur medialen Erinnerungskultur. In Mitteilungen der Gesellschaft für Politische Aufklärung, Nr. 63, Dezember 1999, bez paginace.

⁴⁵ AMZV, TO-T Rakousko, 1970–1974, karton č. 6, Telegram Vídeň 6. 7. 1971, ev. č. SP: 6333 Ku, Komárek.

⁴⁶ Tassilo Broesigke (1919–2003), 1959–1963 člen vídeňské obecní rady, 1963–1966, 1970–1980 poslanec Národní rady, 1980–1992 předseda Účetního dvoru.

⁴⁷ Stenographisches Protokoll, 51. Sitzung des Nationalrates der Republik Österreich, XII. Gesetzgebungsperiode (30. 3. 1970–4. 11. 1971), 8. 7. 1971, s. 3978; AMZV, TO-T Rakousko, 1970–1974, karton č. 6, č. j. 5352/71-Mi/HK, 19. 7. 1971, Majetkoprávní jednání s Rakouskem – informace, Komárek.

hy v pondělí večer (21. 6.). Odřeknutí rozhovorů proběhlo 16. června, tj. 14 dnů po zveřejnění sporného článku a 8 dnů po opakovaném potvrzení termínu jednání. Souhlasím s interpretací rakouského ministerstva zahraničí, a to na základě zohlednění informací v archivních dokumentech i s ohledem na dosavadní československou taktiku při vyjednáváních. Článek představoval vhodnou záminku k přerušení dialogu. Vedoucí představitelé KSČ zamýšleli nadále prodlužovat náhradová jednání bez ohledu na dobu trvání s cílem docílit snížení rakouských nároků na co nejnižší hodnotu. Spoléhali na snahu rakouské delegace finalizovat rozhovory v dohledné době s ohledem na podzimní předčasné parlamentní volby.

Jinými slovy řečeno: neakceptovali rakouský požadavek globální náhradové částky ve výši 2 miliard šilinků, současně však zamýšleli vzhledem k celkovému vývoji mezinárodních vztahů a „přáním“ Moskvy svalit vinu za přerušování jednání na Rakousko. Využili neochoty vlády a SPÖ distancovat od článku v *Arbeiter-Zeitung*. Odřekli neomaleným způsobem připravované rozhovory, když předtím opakovaně přislíbili účast na jednání s uvedením některých konkrétností včetně způsobu příjezdu československé delegace. Praha si mohla alespoň zachovat tvář formální účasti na rozhovorech. Postup Černínského paláce lze označit za diplomatické fiasko. Ve Vídni se oprávněně objevily pochybnosti o upřímnosti Československa zlepšit vzájemné vztahy. Naproti tomu v budově Černínského paláce, jak vyplývá z dalších záznamů, si mnuli ruce nad tím, jak se jim podařilo dosáhnout odkladu jednání, a ještě k tomu svalit všechnu vinu na Rakušany.

Druhý motiv představuje obyčejná lidská ješitnost Gustáva Husáka. Opakované československé výzvy k distancování se od článku zůstaly z rakouské strany nevyslyšeny s poukazem na respektování svobody tisku. Jak jsem již uvedl, dosud nebyl nalezen žádný dokument prokazující reakci Gustáva Husáka na článek. Určité indicie naznačují, že byl s textem obeznámen. Ministr zahraničí chtěl znát Husákův názor, a i další kroky podnikal Černínský palác s jeho vědomím. Generální tajemník se cítil osobně uražen, žádal omluvu, ale nikdy se jí nedočkal. Článek poukazoval na některé Husákovy názorové proměny, o nichž raději nemluvil. Kromě toho pocházel z pera československého novináře, který našel uplatnění v Rakousku, a to přímo u SPÖ, což nezapadalo do československé ideologické šablony „zkrachovaného emigranta“. V historii vzájemných vztahů po roce 1948 lze najít několik článků, za nichž Praha požadovala omluvu, nicméně nikdy nečinila tak vehementním způsobem jako v červnu 1971.

Novinářská polemika mezi Československem a Rakouskem zahájená článkem v *Arbeiter-Zeitung* způsobila několikaměsíční nedorozumění a zapříčinila ochlazení vzájemných vztahů. Nejednalo se zdaleka o první a ani poslední událost podobného typu. O dalších peripetích bilaterální relace vypovídají následující skutečnosti. Náhradová jednání a souvisejší dialog o vzájemných vztazích se podařilo obnovit v únoru 1972. Teprve v prosinci 1974 došlo ve Vídni k podepsání Smlouvy o vypořádání určitých finančních a majetkoprávních otázek. Tento dokument představoval impuls k pozvolnému zlepšení vztahů mezi oběma státy,

ale chladná korektnost v bilaterálnej relácii zůstávala prítomná až do existencie komunistického režimu v Československu.

Seznam použitých pramenů a literatury:

Archivy:

Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky, Praha, fond Teritoriální odbor-tajné Rakousko, 1970–1974, karton č. 2, 5–6.

Národní archiv, Praha, fond Předsednictvo Ústředního výboru Komunistické strany Československa, 02/01; Ústřední výbor, Gustáv Husák (1933) 1969–1987 (1989), karton č. 434–6.

Österreichisches Staatsarchiv Wien, Archiv der Republik, Bundeskanzleramt/ Auswärtige Angelegenheiten, Sektion II-Pol, Karton Nr. 1753, 1767, 1908.

Vydané prameny, edice:

Stenographisches Protokoll, 51. Sitzung des Nationalrates der Republik Österreich, XII. Gesetzgebungsperiode (30. 3. 1970–4. 11. 1971).

XIV. Sjezd Komunistické strany Československa: Praha 25. května–29. května 1971. Praha: Svoboda, 1971.

Noviny:

Arbeiter-Zeitung, ročník 1971.

Rudé právo, ročník 1971.

Monografie a sborníky jako celek:

KUKLÍK, Jan. Znárodněné Československo. Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě. Praha: Auditorium, 2010.

MAŇÁK, Jiří. Čistky v Komunistické straně Československa 1969–1970. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997.

PELINKA, Peter – SCHEUCH, Manfred. 100 Jahre AZ. Geschichte der Arbeiter-Zeitung. Wien: Europa Verlag, 1989.

SCHRIFFL, David. Tote Grenze oder lebendige Nachbarschaft? Österreichisch-slowakische Beziehungen 1945–1968. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2012.

ULLMANN, Paul. Eine schwierige Nachbarschaft. Die Geschichte der diplomatischen Beziehungen zwischen Österreich und der Tschechoslowakei von 1945–1968. Wien: Lit Verlag, 2006.

Studie a články v časopisech a sbornících, kapitoly v kolektivních monografiích:

DOBEŠ, Adam. Dlouhá cesta k majetkovému vyrovnání mezi Československem a Rakouskem. In STEHLÍK, Michal – SPRENGNAGEL, Gerald M. (eds.). Kreiského éra v Rakousku a období normalizace v ČSSR. Praha: Togga, 2013, s. 43–56.

DOBEŠ, Adam. Der lange Weg zum Vermögensausgleich zwischen Österreich und der Tschechoslowakei. In SPRENGNAGEL, Gerald M. – PERZI, Niklas – KALTENBRUNNER, Andy. Geschichte der Tagespresse und Magazine nach 1945. In: KARMASIN, Matthias – OGGOLDER, Christian (eds.). Österreichische Mediengeschichte, Band 2:

Von Massenmedien zu sozialen Medien (1918 bis heute). Wiesbaden: Springer VS, 2019, s. 175-198.

STEHLÍK, Michal (eds.). Die Ära Kreisky in Österreich und die Normalisierungsperiode in der ČSSR. Münster: LIT Verlag, 2020, s. 88-101.

WASSERMANN, Heinrich. P. Nachgespuckt? Einige Anmerkungen zur medialen Erinnerungskultur. In *Mitteilungen der Gesellschaft für Politische Aufklärung*, Nr. 63, Dezember 1999, bez paginace.

Počet slov: 5 601

Počet znakov vrátane medzier: 40 548